

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Studentská práce

Vlk zatracený, obávaný a zesměšňovaný v české středověké společnosti

Bc. Zuzana Vařáková

Praha 2020

V Praze dne 19. února 2020

.....

Zuzana Vařáková

Úvod

Svět zvířat je se světem lidí odjakživa neodmyslitelně spjat. Jen těžko si asi dokážeme představit život bez zvířecích společníků, sdílejících s námi kulturní prostor, nebo jejich divokých příbuzných, kteří se volně pohybují v krajině. Zvířata lidem napomáhala při práci, sloužila jim k jídlu i k zábavě, přinášela člověku radost a stala se součástí jednotlivých kultur, v nichž nabyla kladných, ovšem mnohdy i záporných symbolických významů. Jen málo tvorů si však v dějinách vysloužilo tak negativní pověst jako vlci. Obavy z těchto šelem se prohloubily zvláště v období středověku a transformovaly se ve skutečný odpor, který do jisté míry přetrval až do současnosti. Řada z nás se ostatně s vlky poprvé setkala již v dětském věku prostřednictvím známé pohádky o Červené Karkulce. Záměrem předkládané práce je však nahlédnout zpět do minulosti a pochopit dobové vnímání vlků v evropské civilizaci především vrcholného a pozdního středověku. Důraz bude rovněž kladen na snahu postihnout kořeny záporné pověsti tohoto živočicha, na interpretaci důvodů jejího utváření stejně jako na zachycení její reflexe v české společnosti dané doby.

Dosavadní stav bádání, metodologie

Problematika pojmání zvířecí říše ve středověku a jejího vztahu k lidem není historiografii zejména posledních let cizí a představovat zde výčet děl vztahujících se k tomuto tématu by bylo jistě zbytečně vyčerpávající. Vzpomenuta by však měla být především dvě díla, která byla pro tuto studii stěžejní. Prvním z nich je článek brněnského medievisty Tomáše Borovského nazvaný *Démonický a obávaný, ponižovaný a vysmívaný. Vlk ve středověku*,¹ poskytující signifikantní informační základnu. Druhé vzešlo z pera Aleksandra Pluskowského, působícího na University of Reading, který v roce 2006 vydal publikaci *Wolves and the Wilderness in the Middle Ages*.² Ta sice geograficky cílí na Skandinávii a Velkou Británii, pro českého badatele však nabývá významu především formou metodologická inspirace.

Škála typů jednotlivých pramenů je poměrně široká, neboť různé druhy záznamů často vznikaly z odlišných úhlů pohledu a pomáhají tak odhalit i méně zřetelné nuance. Jedním z nejdůležitějších stavebních kamenů pro pochopení středověkého vztahu ke zvířatům a k symbolice vůbec představuje Bible, zde využitá v ekumenickém překladu.³ Pro poznávání

¹ BOROVSKÝ, Tomáš, *Démonický a obávaný, ponižovaný a vysmívaný. Vlk ve středověku*, in: DVOŘÁKOVÁ, Daniela (ed.), *Člověk a svět zvířat ve středověku*, Bratislava 2015, s. 305–319.

² PLUSKOWSKI, Aleksander, *Wolves and the Wilderness in the Middle Ages*, Woodbridge 2006.

³ *Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih). Český ekumenický překlad*, 11. vyd., Praha 2005.

vlků českého středověku pak základ tvoří encyklopedie Pavla Žídka s názvem *Liber viginti atrium*, jejíž přírodovědnou část edičně vydala Alena Hadravová.⁴ Při rekonstrukci vnímání světa zvířat je však nutné nahlédnout rovněž do starších a zpravidla zahraničních encyklopedií, které byly v české společnosti také recipovány. S chronologicky nejstarším dílem, pojmenovaným *Naturalis historia* od antického polyhistora Plinia Staršího, je možné se seznámit v anglické edici od Harrise Rackhama.⁵ Isidor Sevilský, zakladatel středověké encyklopedisticky, věnoval zvířatům dvanáctý díl svého rozsáhlého díla *Etymologiae*, přičemž českému publiku jej přiblížila Jana Fuksová.⁶ Středověká encyklopedistika pak zaznamenala svůj rozvoj především ve 13. století, tzv. „zlatém století sum“. Z tohoto období pochází pojednání *De proprietatibus rerum* od Bartholomea Anglica, volně dostupné například v raně nové angličtině od novověkého anglického překladatele Stephana Batmana.⁷ Část encyklopedie Alberta Velikého *De animalibus*, konkrétně knihy 22-23, zpřístupnil badatelům anglicky James J. Scanlan.⁸ Snaha rekonstruovat pohled na vlky v mladších encyklopedických dílech 14. a 15. století naráží na zásadní problém – většině děl tohoto období se totiž prozatím nedostalo intenzivnějšího zájmu. Exaktní pohled na vlky v pozdním středověku je v této studii zastoupen výkladem německého učenice Konráda z Megenbergu v díle nesoucím název *Das Buch der Natur*, napsaném v rozmezí let 1348-1350.⁹

Obecné závěry týkající se vlků v literatuře byly verifikovány pomocí narativních historiografických pramenů českého pozdního středověku 14. a 15. století, jež rovněž posloužily k dokreslení pohledu na tyto šelmy v českém prostředí. V daném období bylo totiž sepsáno dostatečné množství kronikářských děl, aby bylo možné ilustrovat společenské tendence a jevy či literární topoi. Ačkoliv se kroniky zaměřují především na politické dění, stále obsahují příznačné zmínky antropologického či symbolického charakteru, dotýkající se vlků.

⁴ HADRAVOVÁ, Alena (ed.) – PAVEL ŽÍDEK, *Knihy dvacatera umění mistra Pavla Žídka. Část přírodovědná*, Praha 2008.

⁵ RACKHAM, Harris (ed.) – PLINIUS STARŠÍ, *Natural History with an English Translation in Ten Volumes. Volume 3. Libri 8–11*, Londýn 1967.

⁶ FUKSOVÁ, Jana (ed.) – ISIDOR ZE SEVILLY, *Etymologiae 12*, Praha 2004.

⁷ BATMAN, Stephen (ed.) - BARTHOLOMEAEUS ANGLICUS, *Batman vpon Bartholome his booke De proprietatibus rerum, newly corrected, enlarged and amended: with such additions as are requisite, vnto euery seuerall booke: taken forth of the most approued authors, the like heretofore not translated in English*. [online], Londýn 1584, Text Creation Partnership [cit. 7. 2. 2020], dostupné z: <https://quod.lib.umich.edu/e/eebo/A05237.0001.001/1:29.72?rgn=div2;view=toc>

⁸ SCANLAN, James J (ed.) – ALBERT VELIKÝ, *Man and the Beasts. De Animalibus (Books 22–26)*, New York 1987.

⁹ Využila jsem prvotisk, viz KONRÁD Z MEGENBERGU, *Das Buch der Natur* [online], Augšpurk 1481, World Digital Library [cit. 7. 2. 2019], dostupné z: <https://www.wdl.org/en/item/3158/> V transkribované edici naposled LUFF, Robert – STEER, Georg (edd.), *Konrad von Megenberg. Buch der Natur. Band 2. Kritischer Text nach den Handschriften*, Tübingen 2003.

Mezi uvedené kroniky, citované v českém překladu i latinském originále, patří *Zbraslavská kronika* Oty Durynského a Petra Žitavského,¹⁰ *Kronika česká* Přibíka z Radenína řečeného Pulkavy,¹¹ *Kronika Vavřince z Březové*¹² a spisy Petra z Mladoňovic.¹³ Prostudovány byly i další kroniky, konkrétně *Vita Caroli* Karla IV., *Kronika Františka Pražského*, *Kronika Jana Marignoly*, *Kronika velmi pěkná o Janu Žižkovi, družiníku krále Václava IV.*, *Kronika Bartoška z Drahonice*, *Kronika Mikuláše Biskupce z Pelhřimova* a *Vypravování o Mistru Jeronýmovi Pražském* Petra z Mladoňovic, v žádné z nich se však zmínky o vlčích nevyskytují.

Na základě dalších kronik bylo pak možné rekonstruovat především nejranější právní normy a hojnost výskytu vlků v české krajině. Ze starších pramenů se jedná o Kosmovu *Kroniku Čechů* a o Kosmovy pokračovatele, konkrétně o *Letopisy od roku 1196 do roku 1278*,¹⁴ z děl ze závěru středověku pak jde o *Staré letopisy české*, zachované v mnoha rukopisech. Využita byla edice Františka Palackého a nejnovější vydání připravené Alenou Černou, Petrem Čornejem a Markétou Klosovou.¹⁵ Práce se rovněž opírá o pragmatické písemnosti, konkrétně listy, vydané v *Archivu českém*, a to v jeho 14. a 21. díle.¹⁶

Pro celou studii je zásadní interdisciplinární přístup k předkládaným faktům – vytvoření a uchopení uceleného pohledu na zvířata i vlky ve středověku není možné bez práce s dalšími humanitními vědami, zejména filosofií a literaturou, zároveň je však nutné zohlednit základní přírodovědné poznatky o životě a psychologii vlků. Opomenuty by ale neměly zůstat ani historicko-antropologické disciplíny, a to dějiny každodennosti, které se promítaly do praktického a běžného života lidí a jejich soužití se zvířaty, a environmentální dějiny, s jejichž pomocí lze rekonstruovat vzhled krajiny, v níž se vlci pohybovali a jejíž proměny sehrály

¹⁰ HEŘMANSKÝ, František – MERTLÍK, Rudolf – FIALA, Zdeněk (edd.), *Zbraslavská kronika*, Praha 1976 a EMLER, Josef (ed.), *Chronicon aulae regiae*, in: *Fontes rerum Bohemicarum 4*, Praha 1884, s. 1–337.

¹¹ BLÁHOVÁ, Marie – JAKUB, Pavel (edd.), *Kroniky doby Karla IV.*, Praha 1987 a EMLER, Josef – GEBAUER, Jan (edd.), *Přibíka z Radenína řečeného Pulkavy Kronika česká*, in: *Fontes rerum Bohemicarum 5*, Praha 1893, s. 1–326.

¹² BLÁHOVÁ, Marie – ČAPEK, Jan Blahoslav (edd.), *Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic*, Praha 1979 a GOLL, Jaroslav (ed.), *Kronika Vavřince z Březové*, in: *Fontes rerum Bohemicarum 5*, Praha 1893, s. 337–534.

¹³ HLAVAČKA, Ivan (ed.), *Ze zpráv a kronik doby husitské*, Praha 1981 a NOVOTNÝ, Václav (ed.), *Historické spisy Petra z Mladoňovic a jiné zprávy*, in: *Fontes rerum Bohemicarum 8*, Praha 1932, s. 25–120.

¹⁴ BLÁHOVÁ, Marie – HRDINA, Karel (edd.), *Kosmas. Kronika Čechů*, Praha 2011, EMLER, Josef – TOMEK, Václav Vladivoj (edd.), *Kosmův letopis český*, in: *Fontes rerum Bohemicarum 2*, Praha 1874, s. 1–198, BLÁHOVÁ, Marie – FIALA, Zdeněk – TOMEK, Václav Vladivoj – HRDINA, Karel (edd.), *Pokračovatelé Kosmova*, Praha 1974 a EMLER, Josef – TOMEK, Václav Vladivoj (edd.), *Letopisů od roku 1196 do roku 1278*, in: *Fontes rerum Bohemicarum 2*, Praha 1874, s. 282–303.

¹⁵ CHARVÁT, Jaroslav – PALACKÝ, František (edd.), *Starí letopisové čeští od roku 1378 do 1527 čili pokračování v kronikách Přibíka Pulkavy a Beneše z Hořovic z rukopisů starých* vydané, Praha 1941 a ČERNÁ, Alena M. – ČORNEJ, Petr – KLOSOVÁ, Markéta (edd.), *Staré letopisy české. Texty nejstarší vrstvy*, Praha 2003.

¹⁶ KALOUSEK, Josef (ed.), *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské z archivů domácích i cizích. Svazek 14*, Praha 1895 a KALOUSEK, Josef (ed.), *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské sebrané z archivů domácích i cizích. Svazek 21*, Praha 1903.

podstatný faktor v metamorfóze vnímání těchto šelem. Kladené otázky, tedy jaký byl myšlenkový přístup k vlkům a jak se proměňoval, spadají do oblasti kulturní antropologie a dějin mentalit. Obraz vlka ve středověku je v práci rovněž rekonstruován na základě metody komparace jednotlivých písemných pramenů, které měly vliv na vytváření jeho negativní pověsti a které zpravidla spojoval společný narativ, pojímající vlka jako nečisté a nenažrané stvoření, jehož základ ležel již v křesťanské symbolice i antické kultuře.

Vlk biblický

Bible reprezentuje jeden ze základních pilířů symbolického lidského myšlení, které formovaly negativní pověst vlků. Biblické pasáže zmiňující vlka (hebrejsky *ze'ev*) se objevují jak ve Starém, tak v Novém zákoně. Je však nezbytné podotknout, že ve všech případech se zvíře vyskytuje pouze v symbolickém významu či ve formě literární figury. Přestože vlk nepochybně patřil mezi druhy hojně rozšířené v hornaté Palestině a ke střetům s pastýři docházet muselo, na stránkách Bible nelze nalézt popis konkrétního činu vykonaného samotným vlkem, čímž se tato šelma odlišovala například od lva, medvěda či psa.¹⁷ Bible se zasloužila o vymezení několika charakteristických vlastností, které vlky následně pronásledovaly prakticky po celý středověk, případně je též přejímala ze děl klasických.

S vlčí nenasytostí a žravostí se setkáváme již ve 27. verši 49. kapitoly Genesis: „*Benjamín svůj úlovek rve jako vlk, co odvedl, požívá hned ráno, večer dělí kořist,*“¹⁸ zatímco 27. verš 22. kapitoly Ezechiela představoval vlky jako lstivá a hamižná zvířata: „*Její velmožové jsou uprostřed ní jako vlci, kteří trhají kořist, prolévají krev a hubí duše, neboť chamtivě shánějí zisk.*“¹⁹ Povšimnutí, že vlci jsou nejaktivnější v noci, během níž vyrážejí na lov, zase zaznamenával 8. verš 1. kapitoly Habakuka: „*Jejich koně jsou rychlejší než leopard, divočejší než vlci zvečera. Jejich jízda uhání střemhlav, jejich jezdcí se ženou zdaleka, letí jak orel, jako když kořist napadá.*“²⁰ Zejména úryvky z Genesis a Habakuka mají nepochybně empirický základ. Představy o nenažranosti pramenily z vlčí schopnosti pozřít až pětinu své váhy najednou po delší době hladovění, což činí asi 10 kg masa. Noc je zase dodnes obvykle jedinou částí dne, kdy se vlci odvažují opustit úkryt lesů a při honbě za kořistí se přibližují k lidským obydlím.²¹

¹⁷ WOOD, John George, *Bible Animals. A Description of the Habits, Structure, and Uses of Every Living Creature Mentioned in the Scriptures*, Londýn 1869, s. 50.

¹⁸ Gn 49:27.

¹⁹ Ez 22:27.

²⁰ Ab 1:8. Mezi další biblické pasáže, kde se objevují vlci, patří Iz 11:6 a 65:25, dále Sf 3:3 nebo Jr 5:6.

²¹ T. BOROVSKEÝ, *Démonický a obávaný*, s. 305 a A. PLUSKOWSKI, *Wolves and the Wilderness*, s. 33.

Pro budoucí vývoj je však signifikantním aspektem především nepřítelství mezi vlkem a beránkem, případně ovceci obecně. Beránek se jako jeden z nejstarších křesťanských symbolů objevoval ve spojitosti s Ježíšem Kristem již od prvního století našeho letopočtu a stádo oveček se stalo emblémem pro křesťanskou komunitu, o kterou pečoval pastýř, rozuměje Bůh a církev svatá. Ačkoliv hlavním nepřítelem beránka, tedy Krista, byl drak zpodobňující Satana, Bible nepřehlížela ani přirozený protikladný vztah predátora a kořisti, vlka a ovce, jehož význam se z roviny všední přenesl do vrstvy symbolické.²²

Antagonismus těchto dvou tvorů se objevuje v obou částech Bible, přičemž v Novém zákoně jsou vlci zmiňováni výhradně v kontextu s beránkem nebo ovceci.²³ V Evangelii podle Matouše tak například vlci nabyli metaforického významu ve spojitosti s falešnými proroky, kteří přicházeli mezi křesťany a sváděli je na scestí.²⁴ V knize Janově byla stáda ovcí po útoku falešných proroků vystavena útoku krvelačných vlků, kteří je napadali a zabíjeli, ačkoliv řádný pastýř by měl za své ovečky raději položit život, než aby je opustil.²⁵ Tato metafora musela být lidem z oblasti Palestiny velmi povědomá, neboť pastýři byli zvláště v noci nuceni hlídat svá stáda a v případě, že na ně zaútočili vlci, museli šelmy i přes značné osobní riziko zahnat.²⁶ Podobně vlci znázorňovali smrtelné nebezpečí i v momentu, kdy Ježíš vyslal sedmdesát dva vyvolených do míst a měst, která se později měla stát cílem také jeho cesty a jež pro jeho posly skýtały mnohé hrozby, se slovy: „*Jděte! Hle, posílám vás jako ovce mezi vlky.*“²⁷

Středověcí autoři tak našli v Bibli dostatečné množství podkladů pro vytvoření negativního obrazu vlka, přičemž její vliv přetrval i do období vrcholného a pozdního středověku a postupně se mísil i s dalšími faktory. Bible vlka prezentovala jako tvora, který krvelačně zabíjí a trhá stáda ovcí, aniž by však v nouzi pohrdl i mršinou, jako zvíře nehodící se ani na práci, ani k jídlu a jako bytost nečistou, spřízněnou s ďábelskými silami.

²² A. PLUSKOWSKI, *Wolves and the Wilderness*, s. 81. Jak dokazují i současné průzkumy, zvláště v horských a kopcovitých oblastech jsou z hospodářských zvířat ovce nejčastější kořistí vlků. S přihlédnutím k této informaci a k významu beránka v křesťanské kultuře je pak namístě uvést zamyšlení, jestli by tyto šelmy nabyly stejně negativní symboliku i v případě, že by se jejich obětmi stal jiný dobytek jako například skot nebo prasata. NOWAK, Sabina – MYSLANEK, Robert W. – JEĐRZEJEWSKA, Bohumiła, Patterns of Wolf Canis Lupus Predation on Wild and Domestic Ungulates in the Western Carpathian Mountains, in: *Acta Theriologica* **80**, 2/2005, s. 263–276.

²³ A. PLUSKOWSKI, *Wolves and the Wilderness*, s. 81

²⁴ „*Střeďte se lživých proroků, kteří k vám přicházejí v rouchu ovčím, ale uvnitř jsou draví vlci.*“ Mt 7:15.

²⁵ „*Ten, kdo není pastýř, kdo pracuje jen za mzdu a ovce nejsou jeho vlastní, opouští je a utíká, když vidí, že se blíží vlk. A vlk ovce trhá a rozhání.*“ J 10:12.

²⁶ J. G. WOOD, *Bible Animals*, s. 53.

²⁷ L10:3.

Vlk encyklopedický

Kromě neměnného textu Bible utvářeli představy obyvatel středověkého světa mimo jiné také autoři encyklopedií, jejichž cílem bylo shromážďovat a kompilovat tehdejší vědecké znalosti, aniž by se pokoušeli více moralizovat či poučovat. Inspirací jim nebyl pouze teologický pohled, ale také antičtí učenci a částečně též raní církevní otcové. V případě vlků pak navazovali na klasickou tradici tvořenou především Pliniem Starším (23-79 n. l.) a jeho dílem *Historia Naturalis*. Vlci mají v Pliniově spise vyhrazený rozsáhlý prostor v podobě jedné kapitoly, v níž se autor věnoval geografickému rozlišení druhů. Obšírně se též zabýval možností proměny člověka na vlka s cílem tuto podivnost nakonec vyvrátit jako nesmyslnou. Pro pozdější vývoj nazírání jsou podstatné zejména dvě pasáže z dané kapitoly.²⁸ Hned v úvodu Plinius varoval před vlčím pohledem - jestliže totiž vlk spatří člověka jako první, dotyčný oněmí. V posledním odstavci se zase nachází narážka na vlčí žravost. Vlci údajně mají při velké bídě sklony k požírání země. Na druhou stranu je však celá kapitola zakončena poznámkou, že pokud vlci při konzumaci potravy otočí hlavu, ihned o ni ztratí zájem a vydají se hledat novou kořist bez ohledu na to, jak moc je trápí hlad.²⁹ Plinius svým dílem ustanovil empirický přístup, na nějž v pozdějších stoletích navazovali středověcí encyklopedisté. Ti jej kombinovali s alegorickým pojetím, vytvářejícím se již v období patristiky a nejvíce ovlivněným sv. Ambrožem.³⁰ I on se totiž ve svých homiliích o stvoření světa věnoval síle vlčího zraku. Tuto historku však navíc metaforizoval, když uvedl, že vlk ztratí svou moc a uteče, jakmile se člověk opře o skálu, která reprezentovala Krista. Vlky navíc identifikoval s ďábelskými silami útočícími na dobré křesťany a církev.³¹

Zakladatel středověké encyklopedistiky Isidor Sevilský (560/570-636), který se stal dalším podstatným inspirátorem pro pozdější učence, též referoval v *Etymologiích* o vlčí dravosti, krvežíznivosti a zuřivosti. Isidor uvedl dva možné způsoby vzniku latinského pojmenování *lupus* – to se zrodilo buďto z řeckého *lykos*, odkazujícího na vzteklost, nebo na základě slova *leopi* (lví). Rovněž uvedl vlčí schopnost zbavit člověka řeči a k dané domněnce, vycházející bezpochyby z Plinia, doplnil, že na základě této povídačky vzniklo rčení „*lupus in fabula*“, do češtiny překládané jako „vlk za humny“ nebo „my o vlku a vlk za dveřmi“. Na Pliniově *Historii*

²⁸ T. BOROVSÝ, *Démonický a obávaný*, s. 307.

²⁹ H. RACKHAM (ed.) – PLINIUS STARŠÍ, *Natural History*, s. 58–60.

³⁰ Přestože velký alegorický význam měl ve středověku také *Physiologus*, alexandrijské dílo z 2. století po Kristu a základ středověkých bestiářů, vlci se v nejstarších zpracováních tohoto díla neobjevují a i později našli místo pouze v některých spisech, v nichž vystupovali jako zvířata zlá a lstivá, symbolizující kacíře. J. FUKSOVÁ (ed.) – ISIDOR ZE SEVILLY, *Etymologiae* 12, s. 83, pozn. Jany Fuchsové č. 114.

³¹ T. BOROVSÝ, *Démonický a obávaný*, s. 307.

se také zakládaly ty části, které se více přibližují empirické faktografii. Podle Isidora se vlci během roku páří dvanáct dní, autor také zdůraznil charakteristickou vlčí nenasytlost nebo vyzoroval, že vlci mají ve zvyku se po dlouhém období půstu hodně nažrat.³² Isidorův výklad signalizoval přechod od empirického k alegorickému encyklopedickému vnímání. Tuto změnu můžeme pozorovat již v raném středověku například v díle *De universo* fuldského opata a mohučského arcibiskupa Hrabana Maura (asi 780–856). V pasážích zabývajících se vlky autor užíval starozákonních citátů a vlk se pro něj stal symbolem ďábla, heretiků a podvodníků. Vlkům se později věnoval obšírněji i Hugo z Foulloy (1100–1174) ve spise *De bestiis et aliis rebus*, v němž je vykreslil ve značně negativním světle.³³

Vrcholný středověk předznamenala řada signifikantních kulturních proměn, během nichž došlo k jakési „desakralizaci“ přírody a „zlidšťování“ živočichů ve snaze pochopit přírodu a její tvory racionálně, nikoli pouze duchovně. V tomto kontextu se rovněž objevila tendence poznat přírodu a všechny její části za účelem interpretovat Boží záměr, neboť podle této ideje Bůh promlouval k lidem pomocí všech svých stvoření.³⁴ Daná filosofická transformace se promítla rovněž do pojmání vlků a mnozí encyklopedisté 13. století se tak snažili pochopit jejich způsob života namísto toho, aby bezmyšlenkově věřili předešlým předsudkům.

Bartholomeus Anglicus (před 1203-1272) ve svém spise *De proprietatibus rerum* elaboroval především Isidorovo a Pliniovo pojednání, morálním hodnocením se však prakticky nezabýval a větší důraz kladl na vlčí fyziologii či chování. Proto si například správně všiml, že jestliže se vlci cítí nemocní či přežraní, místo masa konzumují trávu, která jim pomůže tyto problémy překonat.³⁵ Jeho současník Albert Veliký (před 1200-1280) ve svém komentáři k Aristotelovu dílu *De animalibus* věnoval vlkům ještě rozsáhlejší prostor. Stále vyzýval k lovu vlků a ze starších spisů převzal historiky o vlčím pohledu i o požívání hlíny, čímž neopomenul zdůraznit i pověstnou vlčí hltavost, kterou si vysvětloval přirozenou štíhlou stavbou vlčího těla. Zároveň také upozorňoval na to, že vlci málokdy zaútočí na člověka, ale tvrdil, že když vlk lidské maso ochutná, zalíbí se mu jeho sladká chuť a může člověka napadnout zdánlivě bezdůvodně. Na druhou stranu si však všiml například i značné promyšlenosti lovu ve smečce, oceňoval také vysokou vlčí inteligenci i jejich značnou vynalézavost.³⁶ Encyklopedie dalšího ze středověkých autorů, Tomáše z Cantimpré (1201-1272), *Liber de natura rerum* patřila v Čechách k těm

³² J. FUKSOVÁ (ed.) – ISIDOR ZE SEVILLY, *Etymologiae* 12, s. 83–84.

³³ NECHUTOVÁ, Jana. Člověk a svět zvířat. Předmluva k překladu Jany Fuksové. In: ISIDOR ZE SEVILLY – FUKSOVÁ, Jana (edd.). *Etymologiae* 12, Praha 2004, s. 19-20.

³⁴ OELZE, Anselm, *Animal Rationality. Later Medieval Theories 1250–1350*, Leiden 2018, s. 22-23.

³⁵ S. BATMAN (ed.) - BARTHOLOMEAEUS ANGLICUS, *Batman vppon Bartholome*, kniha 28., kapitola 71.

³⁶ J. J. SCANLAN (ed.) – ALBERT VELIKÝ, *Man and the Beasts*, s. 156–158.

nejoblíbenějším a nejrozšířenějším dílům toho žánru.³⁷ Mimo jiné se zaměřovala i na účinek vlčího pohledu, který se Tomáš snažil vědecky vysvětlit.³⁸

Lze usuzovat, že pohled na vlky se v mladších encyklopediích pozdního středověku nijak zásadně neproměňoval, jak dokazuje například i spis *Das Buch der Natur* německého učenice Konráda z Megenbergu (1309–1374), který vycházel především z Tomáše z Cantimpré a který se svým díle věnoval mnoha aspektům přírody včetně zvířat. Konrád vlka považoval za dravého, nedůvěryhodného a krvelačného tvora, který má ve zvyku zabíjet víc zvířat, než je mu třeba. Stejně jako Albert upozorňoval, že pokud vlk jednou okusí lidské maso, zachutná mu, a frekvence jeho útoků na člověka se proto bude stupňovat. Poukazoval však i na léčivé účinky některých částí vlčího těla, když se zpracují a při určitých problémech pacientům podají. Konrád v úryvku o vlčích přímo citoval Plinia, Aristotela a sv. Ambrože, opíraje se tak o jejich autoritu.³⁹

Ani v českém prostředí nezůstal vlk v přírodovědeckých spisech zcela opomenut. Bartoloměj Klaret z Chlumce (asi 1320-1370), známý především jako lexikograf, se tomuto zvířeti jen velmi zběžně věnoval ve své sbírce hádanek a záhad *Enigmaticus*, kterou sepsal kolem roku 1366. Klaret v krátké pasáži zaměřené na vlky upozorňoval na nechvalně proslulý vlčí pohled a na mrchožravost této šelmy.⁴⁰ Daleko více prostoru se vlkovi dostalo v mladší encyklopedii *Dvacatera umění* od mistra Pavla Žídka (1413-1471), v níž šelma zaujala přirozené místo mezi Žídkovými čtyřnožci. Autor jej popisoval jako „*velmi dravé a žravé zvíře*“, jež „*strojí úklady ovci, kterou vyhledává jako svou potravu*.“ Nevynechal ani sílu vlčího pohledu a navíc dodal, že vlkům v noci „*svítí oči, jako by v dálce hořely pochodně*.“⁴¹ Celé pojednání je doplněno vyobrazením vlka, který se právě chystá zakousnout beránka.

Tomáš Borovský si ve svém článku *Démonický a obávaný, ponižovaný a vysmíváný* povšiml, že řada autorů středověkých encyklopedií opomíjela vlčí vytí, přestože zvuky hrály ve středověku velmi důležitou roli a vytí muselo v noční zalesněné krajině vzbuzovat v myslech středověkých lidí děsivé představy a vyvolávat strach i nervozitu. Namísto toho se většina encyklopedistů věnovala fámě o vlčím pohledu.⁴² Výjimku však tvoří například Albert Veliký⁴³

³⁷ SPUNAR, Pavel, Encyklopedie XIII. století a jejich znalost v Čechách, in: *Umění 13. století v českých zemích. Příspěvky z vědeckého zasedání (2.–14. prosince 1981, Praha)*, Praha 1983, s. 585-596, zde s. 590-593.

³⁸ T. BOROVSÝ, *Démonický a obávaný*, s. 311.

³⁹ KONRÁD Z MEGENBERGU, *Das Buch der Natur*, 56r–56v.

⁴⁰ FLEJŠHANS, Václav (ed.), *Enigmaticus*, in: FLEJŠHANS, Václav (ed.), *Klaret a jeho družina. Svazek 2. Texty glossované*, Praha 1928, s. 61–92, zde s. 88.

⁴¹ A. HADRAVOVÁ (ed.) – PAVEL ŽÍDEK, *Knihy dvacatera umění*, s. 305, latinský text s. 162.

⁴² T. BOROVSÝ, *Démonický a obávaný*, s. 311.

⁴³ J. J. SCANLAN (ed.) – ALBERT VELIKÝ, *Man and the Beasts*, s. 157.

nebo Pavel Židek, který ve své encyklopedii způsob vlčí komunikace nevynechal a zmínil, že vlčím „*hlasem je vytí*.“⁴⁴Jednou z interpretací těchto tendencí může být vysvětlení, že oční kontakt se zvířetem směřoval k přímé konfrontaci, která tak byla pravděpodobnější než v případě vlka vyjícího. Jakkoli zní vlčí vytí mrazivě, zvíře stále zůstávalo v dálce.

Vlk literární

Kulturní i krajinné transformace, kterými se vyznačoval vrcholný středověk například v podobě značné deforestation, však nevedly pouze ke snaze o větší exaktnost v encyklopedickém přístupu, ale také k posunu samotného vnímání vlků, kteří sice stále zůstali obávanými a opovrhovanými, avšak společenské proměny je „oddémonizovaly“ a ukázaly je také v jiném, komickém a alegorickém světle. Podstatný faktor v tomto procesu tvořila veršovaná skladba *Ysengrimus* napsaná Nirvadem z Gentu v polovině 12. století. Ta představovala vlka-mnichu Ysengrima spolu s několika dalšími zvířátky, z nichž je pro budoucí vývoj nejpodstatnější lišák Reindardus.⁴⁵ Toto dílo totiž tvořilo základ pro velmi oblíbený středověký zvířecí epos *Román o lišákovi*, postupně sepsaný na přelomu 12. a 13. století ve Francii, v němž je hlavním nepřítelem bystrého, lstivého a vykutáleného lišáka Renarta hloupý a nenasytný vlk Ysengrimus, velitel králova vojska. Skladba se v četných překladech šířila Evropou a již ve 13. století si *Román o lišákovi* mohli přečíst lidé v Čechách alespoň německy.⁴⁶ K rozvoji nové koncepce, v níž se děsivé zvíře stávalo hloupou škodnou, nepochybně dopomohlo také zpracování *Ezopových bajek* nebo oblíbená exempl, v nichž vlk vystupoval jako zvíře, které se nechá snadno přelstít.⁴⁷

Vlci měli odedávna rovněž důležité postavení v hagiografii, když se v legendách objevovali po boku svatých, kteří byli natolik mocní a silní ve své víře, aby si divoké nebezpečné zvíře dokázali podmanit. Vlk v nich figuroval jako nástroj ukázky božské povahy světců, kteří mu navrátili mravné chování, pro vlka nepřirozené. Jednalo se tedy o jakýsi obrat k ideálnímu stavu, který vládl před vyhnáním z Ráje, kdy spolu všichni tvorové žili v dokonalé harmonii.⁴⁸ Vlk je například již od 10. století spojován se svatým Edmundem, anglickým králem. Poté, co byl Edmund zabit Dány a dekapitován, hlídal jeho hlavu vlk, dokud ji nenašli a nezachránili

⁴⁴ A. HADRAVOVÁ (ed.) – PAVEL ŽÍDEK, *Knihy dvacatera umění*, s. 305, latinský text s. 162.

⁴⁵ A. PLUSKOWSKI, *Wolves and the Wilderness*, s. 120–121.

⁴⁶ NEJEDLÝ, Martin, Lišák Ferina z Kuliferdy a na Klukově. Středověký román jako pramen historikova poznání, in: *Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie* 29, 7–8/2018, s. 146–154.

⁴⁷ T. BOROVSÝ, *Démonický a obávaný*, s. 312–314. Ke konkrétním exemplům DVOŘÁK, Karel, *Soupis staročeských exempl*, Praha 2016.

⁴⁸ A. PLUSKOWSKI, *Wolves and the Wilderness*, s. 167–168.

Edmundovi následovníci. Vlk se ji do té doby neodvažoval sežrat, ačkoliv byl hladový, neboť na jeho činy dohlížel Bůh.⁴⁹ O rozšíření těchto příběhů se zasloužil ve 13. století zejména františkánský řád, protože jedním z hlavních atributů jeho zakladatele, svatého Františka, je vlk. František ho získal na základě příběhu o vlkovi z Gubbia, který terorizoval okolí italského města a lidé se kvůli němu báli chodit po setmění ven. Svatý František mu však ve jménu Krista nakázal, aby již nikdy neškodil, a vlka zkontroloval. Gubbijští pak vlka až do jeho smrti krmili a on se již nikdy nemusel snížit k tomu, aby znovu lovil a škodil.⁵⁰ Ochočení vlka z Gubbia nesymbolizovalo pouze Františkovu svatost, ale proklamovalo také lidskou dominanci nad zvířaty. Mezi městy a vlky, žijícími v lesích a pohybuujícími se na venkově, byl často vnímán silný kontrast, přítomnost podmaněného vlka v prostoru města tedy mohla odkazovat i na zkrocení divočiny lidskou vůlí a činností.⁵¹

Negativní pojmání vlků se však i přes značný myšlenkový posun během vrcholného středověku nevytratilo, jak dokládá velké množství pramenů. Společnost sice vlka zbavila jeho démonické povahy, ale zejména přírodní a válečné katastrofy se neustále pojily se strachem z těchto šelem, ačkoliv obavy pramenily spíše z materiálních škod, které vlci páchali. Skutečnost, že vlci i nadále zůstávali vnímáni v záporném světle, lze demonstrovat na několika narativních pramenech z českého prostředí 14. a 15. století. Šelmy v nich nevystupovaly pouze jako aktéři konkrétních událostí, mnohem častěji je středověcí autoři užívali v podobě figurálního jazyka, vycházejícího z Bible. Zvířata také nabývala takřka topický charakter, když se opakovaně objevovala v totožných situacích a byla spojována se stejnými kontexty.

Není překvapující, že se vlci v historiografické produkci i jiných literárních žánrech, například v exemplech či bajkách, hojně objevovali vedle oveček. Jak již bylo zmíněno, kořeny tohoto spojení ležely bezesporu v Bibli a také ve vlastních, odedávna přetrvávajících zkušenostech samotných středověkých lidí. Jako první příklad lze uvést moment ze *Zbraslavské kroniky*, v němž je popisován život Elišky Přemyslovny před jejím odjezdem z Prahy do Špýru na svatbu s Janem Lucemburským roku 1310 slovy: „... *bydlící uprostřed pronásledovatelů jako ovečka uprostřed vlků...*“⁵² a na kterém je dobře patrné, že se jednalo o metaforu pro vážné nebezpečí. Z již zmiňovaného verše z Matoušova evangelia pramenila analogie vlků v rouše beránčím

⁴⁹ A. PLUSKOWSKI, *Wolves and the Wilderness*, s. 169.

⁵⁰ VRÁTNÝ, Karel (ed.), *Kvítky slavného pána svatého Františka a jeho bratří*, Vyškov 1942, s. 63-67.

⁵¹ PLUSKOWSKI, Aleksander, Urban Jungle? Wild Mammals in Medieval Towns, in: CHOYKE, Alice Mathea – JARITZ, Gerhard, *Animaltown. Beasts in Medieval Urban Space*, Oxford 2007, s. 146–156, zde s. 151.

⁵² J. EMLER (ed.), *Chronicon aulae regiae*, s. 141, český překlad F. HEŘMANSKÝ – R. MERTLÍK – Z. FIALA (edd.), *Zbraslavská kronika*, s. 186.

a falešných kněží nebo obecně lidí, kteří nesdíleli pravou víru. Vavřinec z Březové v tomto duchu označil pikarty, kteří se usídlili v Praze, za vlky skryté v ovčí kůži.⁵³

I autoři narativních děl pojímali vlky jako nenažraná a lstivá stvoření. V kronikách jsou tak s vlky spojována přídavná jména, která tuto skutečnost podtrhují, proto se setkáváme například s vlky „*dravými*“ nebo „*hltavými*“⁵⁴ Jako narážku na lstivost a zrádnost je možné si vyložit úryvek z 85. kapitoly *Dalimilovy kroniky*, kde je k roku 1248 popsán odboj mladého prince Přemysla Otakara proti jeho otci. Václav I. vzpuru svého syna potlačil a s Přemyslem se zdánlivě usmířil, avšak na obědě, na který ho i s jeho družinou pozval, nechal podávat syrové ryby bez hlav a vzápětí dal prince i s jeho společníky uvrhnout do věže. Důležitá je pasáž, v níž provinilci spatřili pokrm a následně byli popsáni: „*sědu jako zmámení vlkové*“.⁵⁵ Vysvětlení, že autor užil tohoto přirovnání v souvislosti s předchozí zradou, se tak přímo nabízí.

Nepohřbení padlých po bitvě, kdy byla jejich těla vydána napospas zvěři, zpravidla ptákům, psům nebo vlkům, je jedním z literárních motivů pravděpodobně založených na reálných pozorováních vzhledem k tomu, že vlci se při nedostatku potravy uchylují i k mrchožroutství. Moment, kdy byli pobití bojovníci namísto pohřbení ponecháni vlkům, podtrhoval tragičnost celé situace.⁵⁶ To dokládá záznam událostí po bitvě pod Vyšehradem v *Husitské kronice*, v níž Vavřinec z Březové popisoval, že mnozí mrtví byli „*necháni ležet nepohřbeni po vinicích a polích, aby byli za pokrm vlkům, psům a ptákům nebeským*...“⁵⁷ Gaston Phébus, hrabě z Foix, ve svém nejznámějším díle *Kniha o lovu (Le Livre de Chasse)*, kterou nadiktoval na konci 14. století, uvedl myšlenku, že konzumace masa padlých vojáků vedla vlky k větší náklonnosti k útokům na lidi. Za nejvíce nebezpečné považoval vlky staré, kteří již nebyli schopní lovit svou tradiční kořist.⁵⁸

České narativní prameny z 14. a 15. století si vlka jako zvířete v jeho ideovém a alegorickém významu sice částečně všimaly, avšak faktické informace o těchto zvířatech a jejich životě

⁵³ J. GOLL (ed.), *Kronika Vavřince z Březové*, s. 431, český překlad M. BLÁHOVÁ – J. B. ČAPEK (edd.), *Husitská kronika*, s. 151. Tato metafora se nachází také ve dvou listech, které byly do kronik opsány, a to v listu Přemysla Otakara II. papeži Alexandru IV. a v dopise lidu mistra Jana Husa z Kostnice. J. EMLER – J. GEBAUER (edd.), *Přibíka z Radenína*, s. 151, český překlad M. BLÁHOVÁ – P. JAKUB (edd.), *Kroniky doby Karla IV.*, s. 367 a V. NOVOTNÝ (ed.), *Historické spisy Petra z Mladoňovic a jiné zprávy*, s. 36.

⁵⁴ J. EMLER (ed.), *Chronicon aulae regiae*, s. 167, 195, český překlad F. HEŘMANSKÝ – R. MERTLÍK – Z. FIALA (edd.), *Zbraslavská kronika*, s. 219, 250 a J. GOLL (ed.), *Kronika Vavřince z Březové*, s. 431, český překlad M. BLÁHOVÁ – J. B. ČAPEK (edd.), *Husitská kronika*, s. 151.

⁵⁵ J. DANHĚLKA – K. HÁDEK – B. HAVRÁNEK – N. KVÍTKOVÁ (edd.), *Staročeská kronika*, s. 347.

⁵⁶ A. PLUSKOWSKI, *Wolves and the Wilderness*, s. 135.

⁵⁷ J. GOLL (ed.), *Kronika Vavřince z Březové*, s. 441, český překlad M. BLÁHOVÁ – J. B. ČAPEK (edd.), *Husitská kronika*, s. 166.

⁵⁸ A. PLUSKOWSKI, *Wolves and the Wilderness*, s. 96.

v naší geografické oblasti prakticky neposkytují. Vlci se ve vybraných kronikách objevovali ve většině případů pouze jako literární prostředek, na němž můžeme sledovat symbolické pojmání. O jejich výskytu a četnosti prozrazují tyto zdroje jen velmi málo, a také současná literatura se proto značně rozchází v názorech, jaké byly stavy vlků v českých lesích v období vrcholného a pozdního středověku.

Jedna z mála přímých zmínek je zahrnuta v *Letopisech od roku 1196 do roku 1278*, kde se píše, že roku 1268 „bylo vidět velké množství vlků z obou stran před branami pražského hradu, kteří hlasitě vyli, čímž předtuchou věstili špatný výsledek českému národu“.⁵⁹ V tomto případě stojí za povšimnutí, že i když byl více zdůrazňovaný pověstný vlčí pohled, jejich vytyčení zřejmě v očích středověkých lidí nezůstalo zcela opomenuto a mohlo se stát předzvěstí zlých časů. Vlci také velmi často figurují v Kosmově *Kronice Čechů*. Ačkoliv se v ní vždy vyskytují pouze ve formě přirovnání, předčí tato kronika počtem zmínek všechny již uvedené prameny 14. a 15. století.⁶⁰ To může indikovat, že se po české krajině 12. století pohybovalo více vlků než v dobách pozdějších. S postupným odlesňováním českého království a postupující kolonizací se totiž stavy této šelmy redukovaly, jelikož byla intenzivněji lovena a přicházela o své přirozené životní prostředí. Navzdory tomu se však stále i ve vrcholném a pozdním středověku nacházely oblasti, které jim poskytovaly potřebný úkryt i dostatek potravy, jako například pohraniční zalesněné horské oblasti nebo Posázaví.⁶¹ Jedním ze způsobů, který by teoreticky umožňoval odhalit rozšíření vlků v historických Čechách, je bližší prozkoumávání toponym souvisejících s těmito zvířaty a na jejich základě dedukovat, kde docházelo k jejich hojnějšímu výskytu. Tato metoda je však značně problematická, neboť názvy utvářela mimo jiné i řada jiných faktorů – mohly proto souviset se jménem zakladatele nebo majitele dané usedlosti, vztahovat se k šelmám pouze v metaforickém významu nebo namísto četnosti poukazovat naopak na abnormální a úplnou absenci vlků v dané oblasti.⁶²

⁵⁹ J. EMLER – V. V. TOMEK (edd.), *Letopisy české*, s. 302, český překlad M. BLÁHOVÁ – Z. FIALA – V. V. TOMEK – K. HRDINA (edd.), *Pokračovatelé Kosmovi*, s. 145.

⁶⁰ J. EMLER – V. V. TOMEK (edd.), *Kosmův letopis český*, s. 15, 17, 43, 44, 62, 81, 84, 103, 112, 154, 160, 173, 184.

⁶¹ KOKEŠ, Otakar, K historii výskytu vlků v Posázaví, in: *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* **18**, 1977, s. 101–107, zde s. 101.

⁶² O místní názvy, které je možno vztáhnout k vlkům, není sice v Čechách nouze, ale obvykle se vztahovaly k majiteli či zakladateli dané osady. Název Vlkaň se tak pravděpodobně odvodil od osobního jména Vlkan, to samé lze tvrdit i o Vlkanicích a Vlkanovu. Vlkaněvice byly dávány do souvislosti s lidem Vlkanových, Vlkovice i Vlčice s Vlkovými, Vlčkovy nebo Vlčnovy se zas vztahovaly k Vlčkům. Výjimku pak tvoří pojmenování Vlčinec, které nejspíš označovalo místo, kde se zdržovali vlci, a s vlky pravděpodobně souviselo i pojmenování Vlkovyje. Viz PROFOUS, Antonín – SVOBODA, Jan, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl 4. S–Ž*, Praha 1957, s. 573–576, 578–584.

Pronásledovaný a nenáviděný

V rámci studie je nutné položit si otázku, odkud nenávisť vůči vlkům vůbec pramenila. Vysvětlení může poskytnout zamyšlení nad každodenním životem ve středověku. Tyto šelmy představovaly pro člověka především konkurenci, a to nejen v otázce lovu, v němž se jejich přirozená kořist shodovala s předmětem zájmu lovců z vyšší společnosti. Jejich přítomnost v kraji se dotýkala též obyčejných lidí vlastnících hospodářská zvířata, která se mohla stát vlčím úlovkem zejména v období, kdy se v lesích nevyskytoval dostatek lovné zvěře a pasoucí se bezbranný dobytek představoval snadnou oběť. S rozšiřováním kulturní krajiny rovněž rostla pravděpodobnost útoku vlků na člověka zejména ve válečných dobách, kdy byli vlci často přemnožení. Vlci jsou navíc podobně jako další psovité šelmy jedním z přenašečů vztekliny. Této nemoci, která má rychlý průběh a po propuknutí symptomů v minulosti končila zásadně smrtí, byl přisuzován démonický a nadpřirozený původ, což mohlo rovněž přivítit povídačky o ďábelské podstatě vlků.

S ohledem na vysokou prestiž lovu a na jeho význam pro šlechtu si lze snadno představit, že vlk ve středověkých představách vystupoval mimo jiné i jako škůdce. V průběhu staletí byl stále více nechtěnou a nenáviděnou konkurencí, která ohrožovala již tak dost hubené stavy lovné zvěře, vlci se proto sami stávali kořistí lidí. Zvířata, která byla vnímána jako škodlivá, mimo vlků tedy lišky, rysové, kuny, vydry a v některých případech také medvědi, byla z loveckých privilegií vyjmuta a docházelo naopak k nabádání, aby se poddaní účastnili jejich organizovaného hubení. Proto se například dočítáme, že roku 1268 Přemysl Otakar II. „*rozkázal vykopat ve všech vesnicích jámy. Do těch jam měla být položena husa nebo sele k chytání vlků.*“⁶³ Přestože na několik dalších staletí chybí prameny o loveckých nařízeních, nejpravděpodobnějším vysvětlením zůstává, že se doklady v psané podobě jednoduše nedochovaly a stará praxe přetrvávala i do pozdějších dob.⁶⁴

Vlci se lovíli několika doloženými způsoby. Jedním z nich byly již zmíněné vlčí jámy, které musely být minimálně čtyři metry hluboké a zhruba stejně široké. Jámy byly maskovány lehkým chvojí, větvičkami a kůrou, přičemž ve středu této pokrývky se obvykle nacházela živá návnada. Když však šelma na kryt šlápla, propadla se na dno jámy, kde byly často nastraženy ostré kůly. Jámu zároveň obklopovala dřevěná palisáda, kvůli které se vlk nedokázal

⁶³ J. EMLER – V. V. TOMEK (edd.), *Letopisy české*, s. 300, český překlad M. BLÁHOVÁ – Z. FIALA – V. V. TOMEK – K. HRDINA (edd.), *Pokračovatelé Kosmovi*, s. 136.

⁶⁴ ANDRESKA, Dominik, *Právní normy vedoucí k vyhubení vlka evropského (Canis lupus) v českých zemích*, Praha 2012, studentská vědecká a odborná činnost, s. 6.

vyhrabat a díky níž lovecká pomůcka vydržela v krajině celé roky. Jámy však představovaly nebezpečí nejen pro vlky, ale i pro jiná zvířata nebo pro člověka. Také proto je dodnes možné se setkat s místními názvy „Vlčí jáma“, které odkazují na tento lovecký fenomén, protože poloha každé z vyhloubených jam musela být všem lidem dobře známá.⁶⁵ Kvůli těmto rizikům se vlčí jámy v pozdějších dobách zakazovaly a zasypávaly.

Bezpečnější past tvořila tzv. vlčí zahrádka (také obora nebo ohrada), která se při lovu používala nejpozději od začátku 16. století. Měla tvar kruhu o průměru asi deseti metrů, ohrazoval ji vysoký, hustý a dvojitý plot. Mezi jednotlivými ploty se nacházela úzká chodbička dostatečně široká pro vlka, zatímco do vnitřního kruhu se umístila návnada, nejčastěji živé jehně. Vstup do vlčí zahrádky byl možný jen malými dvířky mezi ploty, které si vlk oběhnutím dokola uzavřel. Další možnost pro lovce představovala i tenata, tedy sítě zhruba poloviční velikosti těch, které se používaly na lov jelenů. V českém prostředí se neujal lov za pomoci psů, konkrétně chrtů, protože tomu bránil příliš lesnatý terén.⁶⁶ Mezi lesní královské úředníky patřili i tzv. vlkovýjci (případně výjci, latinsky *ululatores*), kteří údajně napodobovali vlčí vytí a zvířata pak chytali. Z historie ale známe pouze dva výjce jménem, a to Hlůšu a Sastrogora, oba žijící na začátku 12. století.⁶⁷

V životě běžných lidí však vlci představovali větší hrozbu jakožto šelmy napadající hospodářská a domácí zvířata. V současné době volně žijící vlci zpravidla preferují divokou kořist, ale jejich lovecké tendence se mohou měnit vlivem ročních období, hojnosti výskytu velkých kopytnatců v teritoriu dané smečky nebo přístupu k dobytku.⁶⁸ Kromě loveckých pastí měli prostí lidé jen málo způsobů ochrany a v místech, kde se vyskytovalo mnoho vlků, byli takřka bezmocní. Mohli se uchýlit k zavírání svých stád do ohrad nebo je nechávali hlídat pastýřskými psy, kteří se často stávali obětmi útoku těchto šelem, jak si také povzdechl Jindřich z Rožmberka v listu Janovi z Hradce, když reagoval na Janovu prosbu zaslat mu několik nových psů: „... málo psův máme, neb nám vlci na nich letos škodu učinili...“ Jindřich však Janovi přesto dvě zvířata poslal.⁶⁹

⁶⁵ TUMA, David, Historická zařízení pro lov vlků, in: *Památky západních Čech* 2, 2012, s. 30–36, zde s. 30–31. Profous uvádí dvě osady se jménem „Vlčí jáma“, obě jsou však novějšího původu z 18. a 19. století. PROFOUS, Antonín, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl 2. CH–L*, Praha 1949.

⁶⁶ ANDRESKA, Jiří – ANDRESKOVÁ, Erika, *Tisíc let myslivosti*, Vimperk 1993, s. 265–266. V Evropě se chovala dvě plemena psů, která byla speciálně vycvičená k lovu vlků, a to irští vlkodavové a ruští barzojové. Ti se ale nejvíce osvědčili v otevřené krajině, kde pes na svou kořist dobře viděl.

⁶⁷ CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista, *Dějiny lovu a lovectví (myslivosti) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1909, s. 167.

⁶⁸ A. PLUSKOWSKI, *Wolves and the Wilderness*, s. 74.

⁶⁹ J. KALOUSEK (ed.), *Archiv český. Svazek 14*, s. 48–49.

Frekvence útoků vlků na člověka v minulosti lze pouze odhadovat na základě zmínek v pramenech. Kroniky napovídají, že vlci hodující na lidském mase byli nejčastěji spojováni s již zmíněným bitevním polem nebo s krutou, těžkou a dlouhou zimou, během které agresivita zvířat sílila.⁷⁰ Vlci tedy bezesporu nebezpečí pro člověka představovali, je však otázkou, jestli většina jejich obětí nebyli lidé již předtím mrtví, zmrzlí, vysílení nebo zranění.⁷¹ Už byl ostatně zmíněn postřeh Alberta Velikého, že se vlci k útoku na lidi uchylují zřídka. Ve svém komentáři k Aristotelovu dílu sice uváděl, že zakopání vlčího ocasu na prahu farmy nebo domu zažene tyto šelmy pryč, dokud se ohánka nerozloží, ale je možné usuzovat, že toto opatření bylo cíleno především na ochranu hospodářských zvířat.⁷² Lidé také často žádali o pomoc a o ochranu světce. Sv. Wolfganga se dovolávali, když se bránili přímo vlkům, zatímco jako pomocníci proti vzteklině působili sv. Petr nebo sv. Hubert.⁷³

To, že tato nemoc byla přítomná i v českých zemích, a představovala tedy jistou hrozbu, dokazují zmínky o vzteklých vlčích a psech.⁷⁴ Na jednu z nich narážíme například v Kosmově Kronice: „*Zajisté není pochoutkou maso ni omáčka ze vzteklých vlků.*“⁷⁵ Přestože nelze vyloučit, že autor chtěl podtrhnout spíš nebezpečný vlčí temperament, užití přídatného jména „vzteklý“, v latinském originále „*rabidi*“, lze na základě předchozího výkladu o literárních topoi považovat za natolik neobvyklé, aby mohlo být spojováno s touto nemocí. Vzteklinu, známá pod různými jmény již od starověku, byla po dlouhá staletí jednou z mála chorob, u níž byl zřejmý přenos ze zvířete na člověka, a ve středověku vytvářela asociace s čarodějnicemi a démony – vzteklinu tedy mnohdy léčili spíš kněží, kteří se z nakaženého snažili nemoc vymýtit.⁷⁶ Objevovala se v dílech řady antických autorů jako například Aristotela, Vergilia, Ovidia nebo Celsa, který si již v prvním století našeho letopočtu všiml, že se nemoc přenáší slinami. Vzteklinu byla pozorována jak u psů, tak u lidí, u nichž byla spojována především s jedním jejím specifickým příznakem, a to hydrofobií. Již v šestém století byl průběh vztekliny poměrně podrobně popsán lékařem Aetiem z Mezopotámie, zatímco o století později se snažil

⁷⁰ Ve Starých letopisech českých se tak k roku 1443 dočítáme, že „*Téhož léta byla veliká zima, že mnoho lidí pěších i jjezdnych po cestách zimú zemřelo i ptákuov; a počala se na sv. Mikuláše [6. prosince] a stála až do středopostí [19. března] bezmála; a o hromnicích [2. únor] vlci v stádech chodili a velikú škodu činili, lidi trhající pěší i jjezdne, kde se koliv s čím potkali, až již lidé nesměli z chalupy vycházeti. A přemnoho ovec, krav, telat, koní i svini zemřelo.*“ J. CHARVÁT – F. PALACKÝ (edd.), *Starí letopisové čeští*, s. 125.

⁷¹ O. KOKEŠ, K historii výskytu vlků, s. 101.

⁷² A. PLUSKOWSKI, *Wolves and the Wilderness*, s. 95.

⁷³ *Ibidem*, s. 96.

⁷⁴ SVOBODNÝ, Petr – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004, s. 24.

⁷⁵ M. BLÁHOVÁ – K. HRDINA (edd.), *Kosmas*, s. 42, latinsky: „*Certe nec carnes suaves rabidi nec suave lupi ius.*“ a J. EMLER – V. V. TOMEK (edd.), *Kosmův letopis český*, s. 25.

⁷⁶ WASIK, Bill – MURPHY, Monica, *Rabid. A Cultural History of the World's Most Diabolical Virus*, Londýn 2013, s. 5, 61.

Řek Paulus Aegiurata rozlišovat mezi hydrofobií způsobenou zvířecím kousnutím a léčitelným typem, který vycházel z jiných příčin. V 11. století arabský lékař Avicenna (asi 980–1037) popisoval, že nakažení lidé štěkají jako psi, snaží se ostatní pokousat a příčinou jejich smrti je mrtvice.

Během středověku počet zmínek v literatuře o této nemoci postupně stoupal, z encyklopedistů se o tomto „jedu ve vlčích slinách“ zmiňují například Bartholomeus Anglicus, Albert Veliký či Konrád z Megenbergu. Je tedy patrné, že se její pochopení stále prohlubovalo, avšak všechny pokusy o její úspěšné vyléčení musely nutně skončit neúspěchem.⁷⁷ V českém prostředí se vzteklna léčila různě, velmi populární však bylo zejména napsání formule „*yron, tyron, kyron, kyrion, kafron, kafraon, strepo*“ na perník, který musel člověk následně pozřít. Tento magický vzorec měl celou řadu obměn. Doporučovalo se rovněž přikládání různých směsí na ránu, například v podobě stlučeného bukvicového koření s vínem nebo srsti mladého kúzlete smíchané s cibulí, solí a medem.⁷⁸ Nejspíš není třeba podotýkat, že efektivita těchto přípravků byla nulová a od vyléčení nebo samotné prevence nemoci dělilo učence stále několik staletí. Na vzteklinu bylo nejen nazíráno jako na nečistou a démonickou nemoc, mohla též stát u zrodu jedné z nadpřirozených bytostí, vlkodlaka, tedy člověka, který se mění zcela nebo částečně na vlka. Projevy nemoci totiž mohly být vnímány jako vnitřní přijetí zvířecí stránky, která dlí v každém člověku.⁷⁹ Přestože vzteklna daleko více v minulosti poznamenala vztah člověka a psa, je pravděpodobné, že obavy z této nemoci přispěly také k rozvinutí negativních představ o vlčích.

Vlk jako komodita

Jako každé jiné zvíře však vlci zaujímali své místo i v každodenním praktickém životě lidí. Ulovené zvíře se pokaždé zpracovávalo a vzešla z něj celá řada komodit a statků. Asi nejdůležitější a také nejcennější součástí vlčího těla tvořila jeho kožešina. Vlčí srst se skládá ze dvou vrstev – vrchní vrstvu tvoří hrubé dlouhé chlupy odpuzující vlhkost, zatímco měkká krátká podsada zvíře tepelně izoluje, její barevné spektrum je navíc velmi široké. Nejčastěji se však objevují vlci v různých odstínech šedivé – z tohoto zbarvení také vycházelo pojmenování

⁷⁷ STEELE, James H., History of Rabies, in: BAER, George M., *The Natural History of Rabies*, Londýn 1975, s. 1–29, zde s. 1–6.

⁷⁸ ZÍBRT, Čeněk, *Myslivecké pověsti a čáry za starých časů v Čechách*, Písek 1889, s. 44–45.

⁷⁹ B. WASIK – M. MURPHY, *Rabid*, s. 66. O vlkodlacích více viz BYSTRICKÝ, Peter, Sympatický vlkodlak, in: DVOŘÁKOVÁ, Daniela, *Člověk a svět zvířat ve středověku*, Bratislava 2015, s. 320–336 a o vlkodlacích ve střední Evropě MAIELLO, Giuseppe, Lykantropové a vlkodlaci, in: MÁCHOVÁ, Markéta – ORLITA, Zdeněk – STABRAVA, Pavel (ed.), *Říše prastará, mocná i zkrocená. Les na Kravařsku mezi středověkem a industrializací. Dopravná publikace k výstavě*, Nový Jičín 2017, s. 123–134.

šedého, laciného a běžného sukna, které se nazývalo látkou „vlčatou“.⁸⁰ Podobně jako ostatní osrstění savci, také vlkům v zimě roste hustější a světlejší kožich než v létě. Pravděpodobně také proto byla hlavní lovecká sezóna na vlky v lednu a únoru, neboť zvíře mělo v té době nejteplejší kožešinu. Ta byla navíc vyhledávaná z toho důvodu, že údajně nedržela blechy.⁸¹ Byla proto velmi ceněná i mezi šlechtici, jak dokládá například dopis Adama ze Šternberka z roku 1533 adresovaný Joštovi z Rožmberka, v němž Adam projevil zájem odkoupit čtrnáct vlčích kožešin,⁸² a podobně si můžeme vyložit také list Beneše z Dubé, v němž chtěl od Jindřicha z Rožmberka vymoci povolení, aby mu Jindřichův poddaný směl prodat přímo dva vlky.⁸³

Kožichy byly oblíbené zejména u slovanských národů, které jimi podšívaly většinu oděvů. O tom, že je rádi využívali rovněž Čechové, nás zpravuje například arabský cestovatel 10. století Al-Bakri a o popularitě kožešin mezi Čechy svědčí také výtky Jana Husa, který kritizoval své současníky, když nosili kožešiny levhartí, medvědů, vlčí a další.⁸⁴ Kožešiny se používaly na zateplení oděvů, pokud se však mělo jednat o šat lehký, pak se jimi alespoň lemovaly obruby.⁸⁵ Vlčí kožešinou se dále například podšívaly kožichy, mužské i ženské sukne nebo rukavice.

Vlčí maso se ve středověku nekonzumovalo podobně jako maso jiných masožravců. Stejně tak se lidé vyhýbali konzumaci dobytka a divoké zvěře, které vlk zabil nebo pokousal, protože tehdy bylo viděno jako jedovaté a zkažené. Nemohlo se prodávat a říkalo se mu maso „vlkem ztrhané“ nebo „vlkohryzené“.⁸⁶ Je možné, že i tato praktika souvisela se vzteklinou. Některé části vlčího těla se však uplatnily v léčitelství. Na tzv. padoucí nemoc u dětí, která se projevovala podle orgánů, z nichž pramenila, buď padáním, nepřijímáním potravy nebo pomočováním se, přičemž se pravděpodobně jednalo o epilepsii, platilo usušené, na prach rozdrcené srdce vlka nebo vlčice, což záviselo na pohlaví malého pacienta. Ten směr prášku s vodou vypil. Alternativní léčbou stejné nemoci byly také první tři prsty ze špičky vlčího

⁸⁰ MACEK, Josef, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526). Svazek 1. Hospodářská základna a královská moc*, Praha 1992, s. 23.

⁸¹ PETRÁŇ, Josef – BUCHVALDEK, Miroslav – MICHOVSKÝ, Václav – TÍCHA, Miroslav – SLÁMA, Jiří – DURDÍK, Tomáš – PETRÁŇOVÁ, Lydía, *Dějiny hmotné kultury. Díl 1. Svazek 1. Kultura každodenního života od 13. do 15. století*, Praha 1985, s. 878.

⁸² O. KOKEŠ, K historii výskytu vlků, s. 102.

⁸³ J. KALOUSEK (ed.), *Archív český. Svazek 21*, s. 469.

⁸⁴ ZÍBRT, Čeněk, *Dějiny kroje v zemích českých od dob nejstarších až po války husitské*, Praha 1892, s. 36–37 a 325–326.

⁸⁵ WINTER, Zikmund, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, Praha 1906, s. 249.

⁸⁶ WINTER, Zikmund, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku*, Praha 1890, s. 292–293.

jazyka, jež se uvařily ve vodě ze studny.⁸⁷ Vlčím lejnem se zase léčila střevní dna. Stačilo, když nemocný pozřel jeho směs s vínem či jíškou.⁸⁸

Závěr

Společnost každé dějinné epochy k vlkům přistupovala odlišně a vnímala je v rozdílném světle. V křesťanské kultuře evropského středověku zaujali vlci negativní postavení démonického a opovrhovaného stvoření. Středověkému člověku utvářela pohled na vlky především náboženská symbolika spolu s každodenní zkušeností. Na formování představ měla signifikantní vliv Bible a dále pak hledisko antických autorů, především Plinia Staršího. Tyto dva pilíře poznamenaly středověké myšlení a daly vzniknout některým zcestným a nepravdivým představám, které vlky provázely mnohdy až do novověku. Projevy těchto stereotypů lze pak sledovat především v literatuře, v níž se k vlkům vázala určitá univerzální topoi. Zejména od vrcholného středověku lze vnímat jistý posun v pojmání celého zvířecího světa a vlků se tato proměna dotkla především kvůli bajkám, v nichž byli portrétováni jako hloupá stvoření. Obecně však můžeme usuzovat, že odpor k vlkům pramenil zejména z ekonomických důvodů, neboť vlci představovali škodnou jak pro prosté obyvatelstvo, tak pro šlechtu. Ke strachu bezesporu přispívaly také útoky na člověka či možnost nákazy vzteklinou, neléčitelnou nemocí s děsivými symptomy.

Na závěr nelze než podotknout, že negativní představy o vlčích přetrvaly a nabývají na síle zvláště v posledních letech, kdy se vlci do krajiny celé severní polokoule pomalu navracejí. Je dokázané, že přítomnost vlků působí na přírodu až „ozdravným“ způsobem, jak potvrdilo například znovuuvedení vlků do Yellowstoneského národního parku v USA v roce 1995. Přesto se proti jejich přítomnosti bouří zejména farmáři. Řada tvrzení, kterými odpůrci vlků argumentují a mezi něž patří například i názor, že vlci mnohdy zabíjejí víc kusů zvěře, než musí, z čiré radosti z lovu, stále pramení ze zoufalého neporozumění způsobů jejich života. I o několik století později se tak mnohdy můžeme stát svědky novodobé „démonizace“ tohoto zvířete v soudobých médiích.

⁸⁷ ČERNÁ, Alena M. (ed.), *Staročeské knihy lékařské*, Brno 2006, s. 147–149. Editovaný spis pochází z přelomu 14. a 15. století, jeho autorem je pravděpodobně český františkánský mnich, který v něm kompiloval texty antického, arabského i soudobého původu. Ibidem, s. XI–XII.

⁸⁸ Ibidem, s. 157.

Resumé

Vlci byli v křesťanské kultuře evropského středověku tradičně vnímáni jako zlá a démonická stvoření, krvelačně zabíjející hospodářská i divoká zvířata. Předkládaná studie se snažila sledovat původ této nenávisti, zachytit její projevy v českém vrcholném a pozdním středověku a pokusit se zrekonstruovat, jestli a jakým způsobem se odrážela ve vybraných pramenech. Na první část, která se zabývá především symbolickým vnímáním vlka v dobových encyklopediích a literárních památkách, navazuje pojednání o vlčích ve všedním životě středověkého člověka.

Pohled na vlky byl formován kombinací náboženské symboliky s každodenní zkušeností, přičemž za jeho pilíře lze považovat Bibli i antickou tradici. Negativní stereotypy se odrážely především v literatuře, v níž se k vlkům vázala určitá univerzální topoi, a v tvorbě středověkých encyklopedistů. Pro majitele domácích zvířat představovali vlci ve středověku nebezpečnou škodnou, zatímco pro zapálené lovce konkurenci, hubící ceněnou vysokou zvěř. Zejména od vrcholného středověku je pak možné vnímat posun v pojmání vlků v oblíbených bajkách, které je zobrazují jako hloupá stvoření a systematicky je zesměšňují. Přestože v běžném životě vlk stále představoval nenáviděného protivníka lidí, bajky jej částečně zbavily jeho démonické povahy a představily jej v novém, komickém světle. Negativní postoj společnosti vůči vlkům se však výrazněji nezměnil a nestalo se tak ani v následujících stoletích.

Prameny a edice

BATMAN, Stephen (ed.) – BARTHOLOMEAEUS ANGLICUS, *Batman vppon Bartholome his booke De proprietatibus rerum, newly corrected, enlarged and amended: with such additions as are requisite, vnto euery seuerall booke: taken foorth of the most approued authors, the like heretofore not translated in English.* [online], Londýn 1584, Text Creation Partnership [cit. 7. 2. 2020], dostupné z: <https://quod.lib.umich.edu/e/eebo/A05237.0001.001/1:29.72?rgn=div2;view=toc>

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih). Český ekumenický překlad, 11. vyd., Praha 2005.

BLÁHOVÁ, Marie – ČAPEK, Jan Blahoslav (edd.), *Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic*, Praha 1979.

BLÁHOVÁ, Marie – FIALA, Zdeněk – TOMEK, Václav Vladivoj – HRDINA, Karel (edd.), *Pokračovatelé Kosmovi*, Praha 1974.

BLÁHOVÁ, Marie – JAKUB, Pavel (edd.), *Kroniky doby Karla IV.*, Praha 1987.

BLÁHOVÁ, Marie – HRDINA, Karel (edd.), *Kosmas. Kronika Čechů*, Praha 2011.

ČERNÁ, Alena M. – ČORNEJ, Petr – KLOSOVÁ, Markéta (edd.), *Staré letopisy české. Texty nejstarší vrstvy*, Praha 2003.

ČERNÁ, Alena M. (ed.), *Staročeské knihy lékařské*, Brno 2006.

DANHĚLKA, Jiří – HÁDEK, Karel – HAVRÁNEK, Bohuslav – KVÍTKOVÁ, Naděžda (edd.), *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila. Vydání textu a veškerého textového materiálu 2*, Praha 1988.

EMLER, Josef – GEBAUER, Jan (edd.), Příbika z Radenína řečeného Pulkavy Kronika česká, in: *Fontes rerum Bohemicarum 5*, Praha 1893, s. 1–326.

EMLER, Josef – TOMEK, Václav Vladivoj (edd.), Kosmův letopis český, in: *Fontes rerum Bohemicarum 2*, Praha 1874, s. 1–198.

EMLER, Josef – TOMEK, Václav Vladivoj (edd.), Letopisy české od roku 1196 do roku 1278, in: *Fontes rerum Bohemicarum 2*, Praha 1874, s. 282–303.

EMLER, Josef (ed.), Chronicon aulae regiae, in: *Fontes rerum Bohemicarum 4*, Praha 1884, s. 1–337.

FLEJŠHANS, Václav (ed.), Enigmaticus, in: FLEJŠHANS, Václav (ed.), *Klaret a jeho družina. Svazek 2. Texty glosované*, Praha 1928, s. 61–92.

FUKSOVÁ, Jana (ed.) – ISIDOR ZE SEVILLY, *Etymologiae 12*, Praha 2004.

GOLL, Jaroslav (ed.), Kronika Vavřince z Březové, in: *Fontes rerum Bohemicarum 5*, Praha 1893, s. 337–534.

HADRAVOVÁ, Alena (ed.) – PAVEL ŽÍDEK, *Knih dvacatera umění mistra Pavla Žídka. Část přírodovědná*, Praha 2008.

HEŘMANSKÝ, František – MERTLÍK, Rudolf – FIALA, Zdeněk (edd.), *Zbraslavská kronika*, Praha 1976.

HLAVAČKA, Ivan (ed.), *Ze zpráv a kronik doby husitské*, Praha 1981.

CHARVÁT, Jaroslav – PALACKÝ, František (edd.), *Starí letopisové čeští od roku 1378 do 1527 čili pokračování v kronikách Přibíka Pulkavy a Beneše z Hořovic z rukopisů starých vydané*, Praha 1941.

LUFF, Robert – STEER, Georg (edd.), *Konrad von Megenberg. Buch der Natur. Band 2. Kritischer Text nach den Handschriften*, Tübingen 2003.

KALOUSEK, Josef (ed.), *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské z archivů domácích i cizích. Svazek 14*, Praha 1895.

KALOUSEK, Josef (ed.), *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské sebrané z archivů domácích i cizích. Svazek 21*, Praha 1903.

KONRÁD Z MEGENBERGU, *Das Buch der Natur* [online], Augšpurk 1481, World Digital Library [cit. 7. 2. 2020], dostupné z: <https://www.wdl.org/en/item/3158/>

KREUZ, Petr – MARTINOVSKÝ, Ivan – VOJTÍŠKOVÁ, Jana (edd.), *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a zřízení o ručnicích)*, Praha 2007.

NOVOTNÝ, Václav (ed.), Historické spisy Petra z Mladoňovic a jiné zprávy, in: *Fontes rerum Bohemicarum* 8, Praha 1932, s. 25–120.

RACKHAM, Harris (ed.) – PLINIUS STARŠÍ, *Natural History with an English Translation in Ten Volumes. Volume 3. Libri 8–11*, Londýn 1967.

SCANLAN, James J (ed.) – ALBERT VELIKÝ, *Man and the Beasts. De Animalibus (Books 22–26)*, New York 1987.

VRÁTNÝ, Karel (ed.), *Kvítky slavného pána svatého Františka a jeho bratří*, Vyškov 1942.

Literatura

ANDRESKA, Dominik, *Právní normy vedoucí k vyhubení vlka evropského (Canis lupus) v českých zemích*, Praha 2012, studentská vědecká a odborná činnost.

ANDRESKA, Jiří – ANDRESKOVÁ, Erika, *Tisíc let myslivosti*, Vimperk 1993.

BOROVSKÝ, Tomáš, Démonický a obávaný, ponižovaný a vysmíváný. Vlk ve středověku, in: DVOŘÁKOVÁ, Daniela (ed.), *Človek a svet zvierat ve stredoveku*, Bratislava 2015, s. 305–319.

BYSTRICKÝ, Peter, Sympatický vlkodlak, in: DVOŘÁKOVÁ, Daniela, *Človek a svet zvierat ve stredoveku*, Bratislava 2015, s. 320–336.

DVOŘÁK, Karel, *Soupis staročeských exempel*, Praha 2016.

CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista, *Dějiny lovu a lovectví (myslivosti) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1909.

KOKEŠ, Otakar, K historii výskytu vlků v Posázaví, in: *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 18, 1977, s. 101–107.

MACEK, Josef, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526). Svazek 1. Hospodářská základna a královská moc*, Praha 1992.

MAIELLO, Giuseppe, Lykantropové a vlkodlaci, in: MÁCHOVÁ, Markéta – ORLITA, Zdeněk – STABRAVA, Pavel (edd.), *Říše prastará, mocná i zkrocená. Les na Kravařsku mezi středověkem a industrializací. Doprovodná publikace k výstavě*, Nový Jičín 2017, s. 123–134.

NECHUTOVÁ, Jana, Člověk a svět zvířat. Předmluva k překladu Jany Fuksové, in: FUKSOVÁ, Jana (ed.) – ISIDOR ZE SEVILLY, *Etymologiae 12*, Praha 2004.

NEJEDLÝ, Martin, Lišák Ferina z Kuliferdy a na Klukově. Středověký román jako pramen historikova poznání, in: *Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie* **29**, 7–8/2018, s. 146–154.

NOWAK, Sabina – MYSŁANEK, Robert W. – JEŃDRZEJEWSKA, Bohumiła, Patterns of Wolf Canis Lupus Predation on Wild and Domestic Ungulates in the Western Carpathian Mountains, in: *Acta Theriologica* **80**, 2/2005, s. 263–276.

OELZE, Anselm, *Animal Rationality. Later Medieval Theories 1250–1350*, Leiden 2018.

PETRÁŇ, Josef – BUCHVALDEK, Miroslav – MICHOVSKÝ, Václav – TÍCHA, Miroslav – SLÁMA, Jiří – DURDÍK, Tomáš – PETRÁŇOVÁ, Lydia, *Dějiny hmotné kultury. Díl 1. Svazek 1. Kultura každodenního života od 13. do 15. století*, Praha 1985.

PLUSKOWSKI, Aleksander, Urban Jungle? Wild Mammals in Medieval Towns, in: CHOYKE, Alice Mathea – JARITZ, Gerhard, *Animaltown. Beasts in Medieval Urban Space*, Oxford 2007, s. 146–156.

PLUSKOWSKI, Aleksander, *Wolves and the Wilderness in the Middle Ages*, Woodbridge 2006.

PROFOUS, Antonín – SVOBODA, Jan, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl 4. S–Ž*, Praha 1957.

PROFOUS, Antonín, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl 2. CH–L*, Praha 1949.

SPUNAR, Pavel, Encyklopedie XIII. století a jejich znalost v Čechách, in: *Umění 13. století v českých zemích. Příspěvky z vědeckého zasedání (2.–14. prosince 1981, Praha)*, Praha 1983, s. 585–596.

STEELE, James H., History of Rabies, in: BAER, George M., *The Natural History of Rabies*, Londýn 1975, s. 1–29.

SVOBODNÝ, Petr – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004.

TUMA, David, Historická zařízení pro lov vlků, in: *Památky západních Čech* **2**, 2012, s. 30–36.

WASIK, Bill – MURPHY, Monica, *Rabid. A Cultural History of the World's Most Diabolical Virus*, Londýn 2013.

WINTER, Zikmund, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, Praha 1906.

WINTER, Zikmund, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku*, Praha 1890.

WOOD, John George, *Bible Animals. A Description of the Habits, Structure, and Uses of Every Living Creature Mentioned in the Scriptures*, Londýn 1869.

ZÍBRT, Čeněk, *Dějiny kroje v zemích českých od dob nejstarších až po války husitské*, Praha 1892.

ZÍBRT, Čeněk, *Myslivecké pověsti a čáry za starých časů v Čechách*, Písek 1889.

Přílohy

Obrázek 1 – vyobrazení vlka v holandském rukopisu *Der naturen bloeme* (upravený překlad encyklopedie Tomáše z Cantimpré)

Obrázek 2 – vlk dávící ovce

Obrázek 3 – vlk ve *Sborníku opatovickém*

Obrázek 4 – zařízení na lov vlků, vlčí jáma

Obrázek 5 – zařízení na lov vlků, vlčí zahrádka

Obrázek 1 – vyobrazení vlka v holandském rukopisu *Der naturen bloeme* (upravený překlad encyklopedie Tomáše z Cantimpré)

HADRAVOVÁ, Alena (ed.) – PAVEL ŽÍDEK, *Kniha dvacatera umění mistra Pavla Židka. Část přírodovědná*, Praha 2008, s. 305.

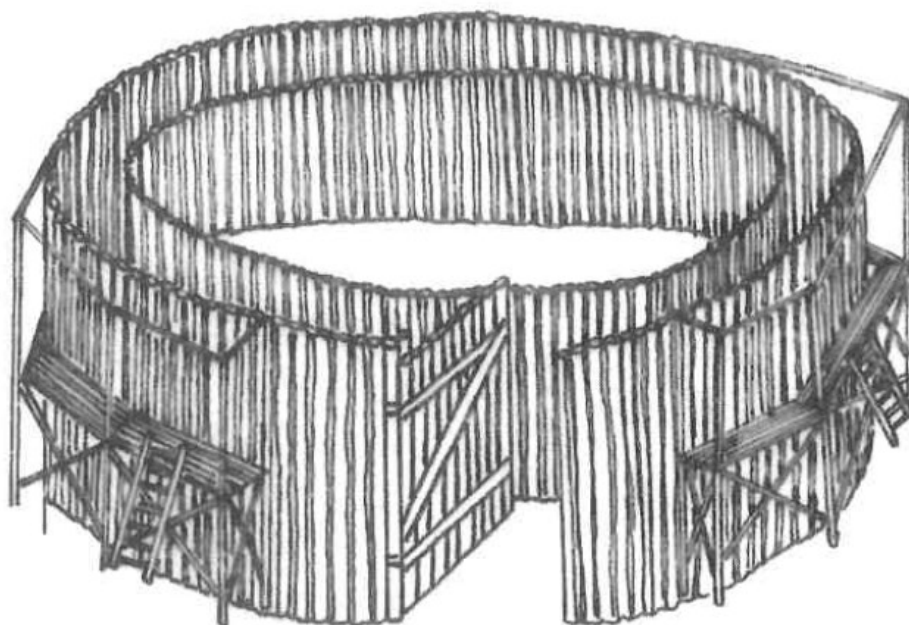
Obrázek 2 – vlk dáváci ovce

Jenský kodex. Antithesis Christi et Antichristi, Knihovna Národního muzea v Praze, sig. IV B 24, fol. 4r.

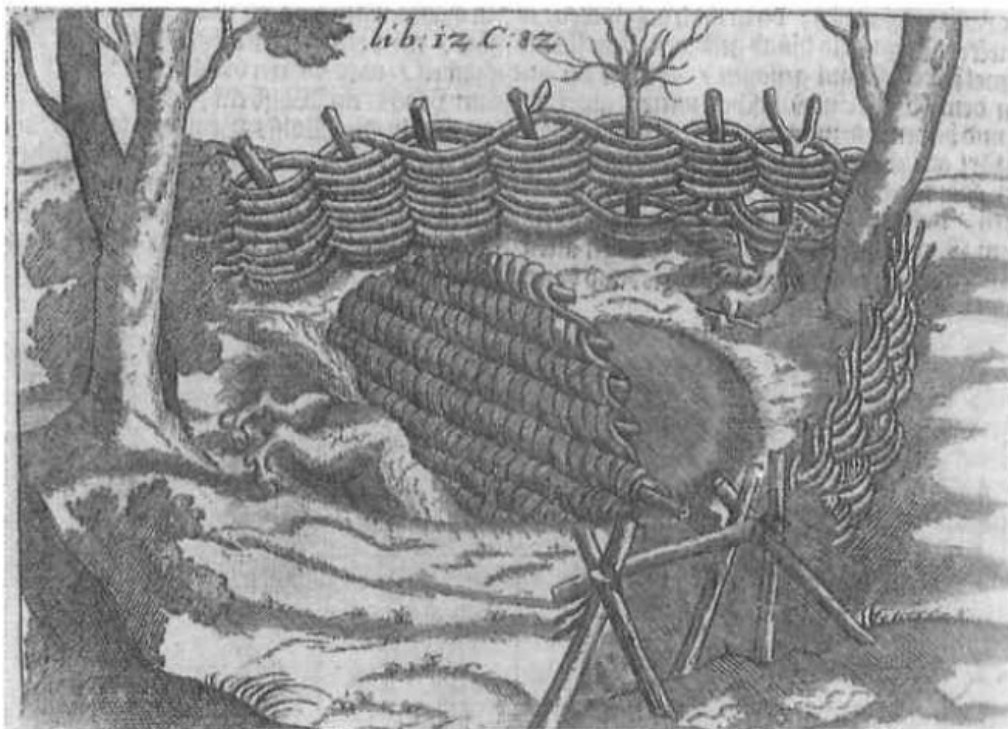
Obrázek 3 – vlk ve *Sborníku opatovickém*

Sborník opatovický, Knihovna Národního muzea v Praze, sig. II F 9, fol. 169r.

Obrázek 4 – zařízení na lov vlků, vlčí jáma

TUMA, David, Historická zařízení pro lov vlků, in: *Památky západních Čech* 2, 2012, s. 30–36, zde s. 31.

Obrázek 5 – zařízení na lov vlků, vlčí zahrádka

TUMA, David, Historická zařízení pro lov vlků, in: *Památky západních Čech* 2, 2012, s. 30–36, zde s. 30.